

AZƏRBAYCANDA ÇAYÇILIQ ƏNƏNƏLƏRİNİN TARİXİ VƏ İNKİŞAFI

P.Q.Məmmədova¹

¹müəllim, Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası
e-mail: ¹p.q.memmedova@gmail.com

Daxil olmuşdur: 03 oktyabr 2019; qəbul edilmişdir: 13 yanvar 2020.

Xülasə

Məqalədə Azərbaycanda çay bitkisinin becərilməsi tarixindən, çayçılığın dövlət tərəfindən dəstəklənməsinin önəmli olmasından, H.Əliyevin bu sahəyə xüsusi qayğısından bəhs edilir. Müstəqillik qazandıqdan sonra “Azərbaycanda Çay Assosiasiyası”nın fəaliyyəti, “Çayçılıq haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun müddəaları məqalədə öz əksini tapmışdır. Burada statistik göstəricilər təhlil edilib, qiymətləndirilmişdir. Tədqiqat işinin əsas məqsədi çayçılığın müasir, mütərəqqi səviyyədə inkişafına nail olmaqla, çayçılığın mövcud vəziyyətini inkişaf etdirməklə iqtisadiyyata daha çox fayda vermək. Tədqiqat işində müqaisəli təhlil, məntiqi ümumiləşdirmə üsullarından istifadə edilmişdir. Tədqiqatın nəticəsi olaraq deyə bilərəm ki, dövlətimiz iqtisadiyyatda çox mühüm və əhəmiyyətli olan çayçılıq sahəsinin inkişafında maraqlıdır və ona böyük önəm verir, çünki çayçılığa investisiya yatırımının təmin edilməsi ilə idxalın azaldılmasına, daxili bazarın qorunmasına, eyni zamanda ixtisaslaşmış regionlarda iqtisadi fəal əhalinin məşğulluğunun artmasına nail ola bilərik. Tədqiqatın məhdudiyyətləri praktik cəhətdən informasiya mənbəyi məhdudluğudur. Tədqiqatın praktik əhəmiyyəti ondadır ki, tədqiqatın nəticələri bu sahədə tədqiqatlar aparən mütəxəssislərin elmi biliklərinin dərinləşməsində müsbət rol oynaya bilər. Tədqiqatın elmi yeniliyi və orijinallığı çayçılıq təcrübəsinin öyrənilməsi və Azərbaycanda tətbiq edilməsinin yüksək iqtisadi səmərəyə nail olunmasına kömək edə bilməsidir.

Açar sözlər: çayçılıq, dövlət proqramı, çay emalı, çay əkmələri sahəsi.

THE HISTORY OF TEA BREEDING TRADITIONS AND ITS DEVELOPMENT IN AZERBAIJAN

P. G. Mammadova¹

¹PhD student, teacher, Azerbaijan Academy of Labour and Social Affairs
e-mail: ¹p.q.memmedova@gmail.com

Received: 03 October 2019; Accepted: 13 January 2020.

Summary

The article talks about the history of tea plantation in Azerbaijan, the importance of government support for tea, and the special care of G.Aliyev. Following the independence, the activities of the Tea Association in Azerbaijan and the provisions of the AR Law on Teasing are reflected in the article. Here statistical indicators are analyzed and evaluated. The main purpose of the research is to make the economy more profitable by developing a modern, progressive level of tea production and developing the existing awareness of tea. The research used comparative analysis and logical generalization. As a result of the research, I can say that our state is interested in the development of the tea industry, which is very important and important in the economy. We can achieve the reduction of imports, protection of the domestic market, and the growth of economically active population in specialized regions by providing investment in tea. Limitations of Research: Practically, the source of information is limited. Practical value of research: It can play a positive role in deepening the scientific knowledge of the experts conducting research in this field. Scientific novelty and originality of the research: High economic effect can be achieved by studying the experience of tea breeding and its application in Azerbaijan.

Keywords: tea growing, Government Program, tea production, tea fields.

ИСТОРИЯ ТРАДИЦИЙ И РАЗВИТИЕ ЧАЕВОДСТВА В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

П. Г. Мамедова¹

¹Докторант, преподаватель, Азербайджанская Академия Труда и Социальных
Отношений

e-mail: ¹p.q.memmedova@gmail.com

Резюме

В статье идёт речь о выращивании чайного листа в Азербайджане, придании государством важного значения чаепроизводству, упоминается о личной заботе Гейдара Алиева к производству чая, отмечается деятельность «Ассоциации чая Азербайджана» после обретения страной независимости; в статье нашли отражение положения Закона о чаепроизводстве, а также был представлен анализ статистических данных. Основная цель исследования заключается в изучении истории этой отрасли, современного научно-технического уровня развития чаепроизводства. В исследовании были использованы методы исследования такие как сравнительный анализ и логическое обобщение. По результатам исследования можно сказать, что наше государство заинтересовано в

развитии чайной отрасли, которая очень важна для экономики, поскольку она обеспечивает инвестиции, сокращает импорт, защищает внутренний рынок и нанимает экономически активных людей в специализированных регионах. Ограничениями исследования являются, по сути, ограниченные информационные ресурсы. Практическая значимость исследования заключается в том, что результаты исследования могут сыграть положительную роль в расширении научных знаний специалистов, проводящих исследования в этой области. Научная новизна и оригинальность исследования заключается в том, что изучение традиции чаепроизводства в Азербайджане и ее развитие могут принести большую экономическую выгоду стране.

Ключевые слова: чай, государственная программа, переработка чая, площадь посадки чая.

Azərbaycanda və əsasən də onun rütubətli subtropik bölgələrində çay bitkisinin yetişdirilməsi XIX əsrin sonlarına təsadüf edir. Qafqazda çayın becərilməsi və inkişaf etdirilməsində o dövrün qabaqcıl aqronomları və kənd təsərrüfatı mütəxəssislərinin rolu danılmazdır. Xəzərsahili subtropiklər də Qara dəniz sahilləri kimi çay bitkisinin yetişdirilməsi və becərilməsi üçün münbit torpaqlara malikdir.

İlk dəfə Lənkəran bölgəsində çay bitkisinin əkilməsi ilə torpaq mülkiyyətçisi M.O.Novoselov məşğul olmuşdur. O, çay bitkisinin əkilməsi üçün 1896-cı ildə Çakvadan (Gürcüstan) çay toxumu gətirmişdir. 1912-ci ildə M.O.Novoselov Lənkəranda çay və digər subtropik bitkilərin becərilməsinə dair təcrübə aparmışdır. Təcrübə nəticəsində belə qənaətə gəlmişdir ki, bu bölgədə çayla yanaşı subtropik bitkilərin yetişdirilməsi mümkündür və bu bitkilərin yetişdirilməsi böyük gəlir gətirə bilər. Zaqafqaziya kənd təsərrüfatı təşkilatının məsləhəti ilə M.O.Novoselov apardığı bu təcrübəni “Russkie subtropiki” jurnalında dərc etdirmişdir.

Prof. A.D.Rəcəblinin məlumatına görə Zaqatala bölgəsi də çay bitkisinin yetişdirilməsi üçün yararlı hesab edilirdi. Zaqatala bölgəsində ilk çay əkini 1890-cı ildə olmuşdur. Çay bitkisinin becərilməsinin elmi əsaslarla öyrənilməsi üçün 1928-ci ildə Ümumittifaq Bitkiçilik İnstitutunun (ÜBİ) Lənkəran şöbəsi yaradılmışdır. 1929-cu ildə təcrübəni həyata keçirmək üçün Qərbi Gürcüstandan çay toxumları gətirilmiş və Hirkan sahəsinə səpilmişdir. Elə həmin ildə Lənkəran bölgəsilə yanaşı, Zaqatala bölgəsində də təcrübə keçirilmişdir. Prof. A.D.Rəcəblinin məlumatına əsasən, çay toxumlarının səpini aparılmış və uğurlu nəticə əldə olunmuşdur.

ÜK(B)P MK-nın 31 oktyabr 1931-ci il tarixli “Zaqafqaziya komitələrinin işi haqqında” qərarını Zaqafqaziyada çay təsərrüfatının sənaye miqyaslı inkişafında tarixi hadisə hesab etmək olar. 1931-1932-ci illərdə Lənkəran rayonunda Ümumittifaq

Elmi-Tədqiqat Çay İnstitutunun və “Çay Qruziya” trestinin Lənkəranda məntəqəsində çay bitkisinin yetişdirilməsinə dair təcrübələr aparılmışdır. Bu təcrübə müsbət nəticə verdiyi üçün 1932-ci ildə Lənkəran rayonunda S.M.Kirov adına ilk çayçılıq sovxozu yaradılmışdır. Çayçılıq sovxozunun təşkili ÜK(B)P Zaqafqaziya Vilayət Komitəsinin qərarı ilə “Çay Qruziya” trestini tərəfindən həyata keçirilmişdir.

“1934-cü ildə SSRİ Xalq Torpaq Komitəsi nəzdində Azərbaycan Subtropik Trestinin təşkil edilməsi ilə respublikanın bütün çay və subtropik sovxozları onun sərəncamına verilmiş və çay təsərrüfatının sənaye miqyaslı inkişaf etdirilməsinə rəhbərlik ona həvalə edilmişdir. 1934-cü ildə ilk dəfə kolxozlarda da sənaye miqyaslı çay plantasiyalarının salınmasına başlanılmışdır. İlk təsərrüfat olaraq Lənkəran rayonunda “Pravda” kolxozu çay əkinini keçirmişdir. Həmin ildən başlayaraq, Lənkəran rayonunda 10 və Astara rayonunda 5 kolxoz, ondan 2 il sonra isə Lənkəran və Astara rayonlarının bütün kolxozları və Masallı rayonunun 10 kolxozu çay becərməyə başlamışdır” [1, səh. 7-8].

Yeni yaranmış çay sənayesini inkişaf etdirmək məqsədilə 1937-ci ildə sərbəst “Azərbaycan Çay” trestini təşkil olundu. Bu trest Azərbaycan Yeyinti Sənayesi Xalq Komissarlığının nəzdində fəaliyyətə başlamışdır və fəaliyyətə başladığı vaxtdan etibarən çayçılığın əsaslı inkişafını təmin etmişdir. Elə həmin ildə çay emal edən fabriki tikilmişdir. Fabriki istifadəyə verildiyi ilk ildə 2750 kq “qara məxməri çay” emal etmişdir. Bu, çayçılığın inkişafında yeni nailiyyətlərdən biri idi. Sonrakı mərhələdə isə Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Çoxillik Bitkilər İnstitutu (hazırda Azərbaycan Bağçılıq və Subtropik Bitkilər Elmi-Tədqiqat İnstitutu) yaradıldı. Bu, 1944-cü ilə təsadüf edirdi. Yeni yaradılmış Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Çoxillik Bitkilər İnstitutu Lənkəran rayonunda fəaliyyət göstərən Ümumittifaq Çay və Subtropik Bitkilər Elmi-Tədqiqat İnstitutunun Azərbaycan–Lənkəran filialına təhkim edildi.

Azərbaycanda çay sənayesinin elm və istehsalatla sıx əlaqəsini təmin etmək məqsədilə yerli çayçı kadrların hazırlanmasına xüsusi diqqət yetirilmişdir. Çayçılıq sənayesində böyük təcrübəyə malik qardaş Gürcüstan Respublikasının köməyi danılmazdır. Onlar peşəkar yerli kadrların hazırlanmasında və çay plantasiyalarının salınmasında birbaşa fəaliyyət göstərmişlər. Bu dövrdə çay emalı texnologiyasının öyrənilməsi bu sahədə aqrotexniki və mədəni-texniki tədbirlərin sürətlənməsinə səbəb olmuşdur.

7 may 1949-cu ildə SSRİ Nazirlər Soveti çayçılığın inkişafı haqqında qərar qəbul edir. Bu qərar “Azərbaycan SSR-də çay bitkisinin inkişaf etdirilməsi tədbirləri” adlanırdı. Bu qərarın məqsədi çay plantasiyaları sahələrinin sürətlə inkişaf etdirilməsi və onun məhsuldarlığının yüksəldilməsi idi. SSRİ Nazirlər Sovetinin bu qərarından sonra respublikamızda çayayararlı torpaq sahələri müəyyən edildi. Bu sahələr Lənkəran və Zaqatala bölgəsində aşkar edilmişdir. 1949-1953-cü illər ərzində 27 min hektardan çox çayayararlı torpaq sahəsi qeydə alınmışdır.

1953-cü ildə SSRİ Dövlət Plan Komitəsinin Texniki-İqtisadi Ekspertiza Sovetində çayçılıq üçün yararlı torpaq sahələrinin meliorativ tədbirlər sxeminə baxılmışdır. Layihə bəyənildikdən sonra SSRİ Nazirlər Soveti 23 oktyabr 1953-cü ildə sərəncam verir. Həmin sərəncam əsasında, müəyyən edilmiş sxemi ilə çay obyektlərinin layihələşdirilməsinə başlanmışdır. Bu sxemdə bir sıra su anbarlarının tikilməsi, suvarma şəbəkələrinin çəkilməsi, torpaq sahələrinin qurudulması və meliorativ sağlamlaşdırılması nəzərdə tutulmuşdur. Bu məqsədlə Lənkəran bölgəsinin nəzərdə tutulmuş 36 min hektar sahəsində tədricən tədbirlər həyata keçirilməyə başlanmışdır. Nəticə etibarilə ilbəl çay plantasiyaları genişlənmiş və çay yarpağı yığımı artmışdır.

Azərbaycanda çayçılığın sənaye miqyaslı inkişaf tarixinə nəzər saldıqda, onun sürətli və zəif inkişaf dövrləri nəzərə çarpır. Ölkəmizdə 1940-cı ilə qədər çayçılıq geniş yayıldığı üçün müxtəlif ekoloji şəraitdə çayçılığın coğrafi tədqiqinə və onun yeni ekoloji şəraitdə becərilməsinin aqrotexniki əsaslarının öyrənilməsinə başlanmışdır. Aparılmış tədqiqatdan sonra rütubətli subtropik iqlimi olan Lənkəran bölgəsində böyük sənaye tipli plantasiyaların salınması həyata keçirilmişdir. Artıq 1941-ci ildə çay plantasiyaları 5 665 hektar, o cümlədən kolxozlarda 5 095 hektar, sovxozlarda 570 hektar sahə alınmışdı və həmin dövrdə çay plantasiyalarının orta məhsuldarlığı hektardan 339 kq təşkil edirdi.

Növbəti mərhələ Böyük Vətən müharibəsi və müharibədən sonrakı illəri əhatə edir. Bu dövrü çayçılığın inkişaf tarixində ən pis dövr kimi qeyd etmək olar. Çünki müharibə ilə əlaqədar olaraq mütəxəssislər, fəhlə qüvvəsi və maddi-texniki vəsaitlərin çatışmazlığı vardı. Belə ki, 18%-dən çox plantasiya məhv olmuşdu və yeni əkinlər keçirilməmişdi.

XX əsrin 60-cı illərində təsərrüfatçıların, alimlərin apardıqları işlər müsbət nəticə vermiş və tədricən çayçılıq sahəsi bərpa olunmağa başlamışdır. 10 il ərzində çay plantasiyaları 3 min hektar genişlənmişdi. Eyni zamanda yarpaq yığılan məhsuldar sahə 1,5 min hektar artmışdı. Beləliklə, ümumi çay yarpağı yığımı 6 dəfə, məhsuldarlıq isə 3,5 dəfə artmışdır.

1961-1970-ci illərdə çayçılığa lazımi diqqət yetirilməmişdir. Elə buna görə də, çayçılıq sahəsində vəziyyət mürəkkəbləşmişdi. Bununla əlaqədar olaraq, 1972-ci ildə çay plantasiyalarında pasportlaşma aparılır və heç də ürəkaçan nəticələr əldə olunmur. Pasportlaşmada 1 916 hektar plantasiya məhv olmuş, 5 294 hektar plantasiyanın seyrəkliyi orta hesabla 43,5%, 975 hektar sahənin seyrəkliyi isə 75%-dən yuxarı olduğu göstərilmişdir.

“Azərbaycanda çayın ilk dəfə 1896-cı ildə Lənkəranda əkilməsinə və 1937-ci ildə “Azərbaycan-Çay” trestini yaradılmasına, eləcə də Azərbaycanda çayçılığın və onun maddi-texniki bazasının yaradılmasına ötən əsrin 30-cu illərindən başlanmasına baxmayaraq, 1970-1980-ci illərdə Azərbaycan xalqının Ümummilli lideri Heydər

Əliyevin qayğısı sayəsində çayçılığın intensiv inkişafı bir mərhələ kimi ölkə çayçılığının tarixinə daxil olmuşdur. Respublikada çayçılığın intensivləşdirilməsi hesabına çay becərilməsi və çayçılıq sənayesi kənd təsərrüfatının daimi gəlirli sahəsinə çevrilmişdir. Belə ki, ölkədə çay plantasiyalarının 13,4 min hektara çatdırılması, çay yarpağı istehsalının isə ildə 34 min tonu ötməsi, bundan da 8,5 min ton keyfiyyətli qara məxməri Azərbaycan çayının əldə edilməsi mümkün olmuş və çay becərmənin rentabelliği 50%-i ötmüşdür” [1, səh. 10].

Heydər Əliyevin həyata keçirdiyi aqrar siyasət nəticəsində çayçılığın dirçəlməsi üçün potensial imkanlar yaradıldı. Bu dövrdə çay plantasiyaları kəndli-fermer təsərrüfatının ixtiyarına verilmişdi. “Lənkəran Çay-5” ATSC, “Astara Çay-1” ATSC, “Havzava”, “Lələ”, “Ceyhun”, “Dirçəliş” kəndli-fermer təsərrüfatlarının təsisçiliyi ilə “Azərbaycan Çay Assosiasiyası” yaradıldı. “Azərbaycan Çay Assosiasiyası”nın prezidenti vəzifəsini professor Fərman Quliyev icra etmişdi“. “Azərbaycan Çay Assosiasiyası”nın fəaliyyətinin əsas istiqamətləri aşağıdakılardan ibarətdir:

1. Azərbaycanda çayçılıq ənənələrini qoruyub saxlamaq;
2. Çay becərənlərin və çay emalçılarının biznes fəaliyyətinə hərtərəfli yardım göstərmək;
3. Çay becərənlərin və çay emalçılarının fəaliyyətlərinin üzvi şəkildə qurulmasına çalışmaq;
4. Çayçılığın müasir elmi-texniki səviyyədə inkişafına nail olmaq;
5. Ölkə iqtisadiyyatına fayda vermək üçün çayçılığı inkişaf etdirmək.

“Azərbaycan Çay Assosiasiyası”nın fəaliyyətinin əsas məqsədi aşağıdakılardan ibarətdir:

1. Azərbaycanda çay becərənlərin və çay emalçılarının hüquq və mənafelərini qorumaq;
2. Azərbaycanda çayçılığın bərpası və inkişaf etdirilməsinə köməklik göstərmək;
3. Azərbaycan çayının dünya şöhrəti qazanmasına xidmət etmək.” [1, səh. 11,12]

“Azərbaycan Çay Assosiasiyası” fəaliyyətə başladığı dövrdən etibarən qarşısına qoyduğu məqsədə çatmaq üçün müxtəlif tədbirlər həyata keçirmişdir. Assosiasiya hər ay bülletənlər buraxırdı və burada çayçılara məsləhət, onları narahat edən məsələlər və təkliflər, həmçinin çayçılığın problem və perspektivləri öz əksini tapmışdır. Bununla yanaşı, Milli Məclisin çayçılığın inkişaf etdirilməsi üçün qanun qəbul etməsində Assosiasiyanın da rolu az olmamışdır.

Azərbaycanda çayın ilkin emalı ilə fəaliyyət göstərən fabriklərin sayı 1970-1990-cı illərdə 10-dan çox idi. Bu fabriklər əsasən Lənkəran-Astara bölgəsində fəaliyyət göstərirdi. Çayın ilkin emalı ilə məşğul olan 5 fabrik Lənkəranda, 2 fabrik Masallıda, 3 fabrik isə Astarada fəaliyyət göstərirdi. Bundan başqa, Zaqatalada da çayın ilkin

emalı ilə məşğul olan fabriklər var idi. Çay çəkib-bükən fabriklər isə Bakı və Lənkəranda fəaliyyət göstərirdi. Bu fabriklərdə qara məxməri çayın ticarət sortları (buket, ekstra, əla, birinci və ikinci) çəkilib-bükülür və satışa göndərilirdi. Burada yerli çaylarla yanaşı, Hindistan və Seylon çayları da qablaşdırılırdı.

XX əsrin 80-90-cı illərində istifadə olunan texnologiya köhnəldiyi üçün istehsal olunan çayların keyfiyyəti Dövlət standartlarının tələblərinə tam cavab vermirdi. 1996-cı ildə fəaliyyətə başlayan “Sun Tea Azərbaycan” fabriki bu sahəyə yenilik gətirdi. “Sun Tea Azərbaycan” fabriki Müstəqil Dövlətlər Birliyinin istehsal gücü ilə işə başlayan ilk paketləşdirici fabrik idi. Şirkətin qarşıya qoyduğu əsas məqsəd ekoloji təmiz (bioloji və fizioloji cəhətdən təmiz), yüksək və əla keyfiyyətli məhsul istehsal etmək idi. Çünki istehlakçıların sağlamlığı ön planda idi. Şirkət Hindistandan və Seylondan xamçay aldıqda, əsasən aşağıdakılar nəzərdə saxlanmalı idi:

1. Çay yetişdirilən plantasiyalar dəniz səviyyəsindən yüksəklikdə olmaqla bərabər orta meyilli olmalıdır.
2. Çayın yetişdirilməsində heyvan və bitki mənşəli maddələrdən (peyin, gübrə və dərmanlar) istifadə olunmalıdır.
3. Çay qida məhsullarına uyğun qablarda zədələnmədən toplanmalıdır.
4. Çay yarpağının ilk emalında müasir texnologiyadan istifadə etməklə keyfiyyətli xamçay (yarımfabrikat) əldə edilməlidir.
5. Xaricdən gətirilən çayın nəqliyyatda daşınan zaman keyfiyyətinin qorunmasını təmin etmək və daşınma müddətini qısaltmaq lazımdır.
6. Çayın paketlənməsində insan orqanizminə zərərsiz qablaşdırıcı materiallardan (karton, kağız, folqa, sellofan, polimer örtük və s.) istifadə edilməsilə yanaşı, sanitariya-gigiyenik qaydalara əməl edilməlidir.

Şirkətin ekoloji cəhətdən təmiz çay istehsal edən iki fabriki vardır. Onlardan bir 1 sayılı Lənkəran, digəri isə 2 sayılı Astara fabriki idi. Burada çayın sortlaşdırılması, fermentləşdirilməsi, kənar qatqılardan təmizlənməsi və nəhayət, hazır məhsulun paketlənməsi prosesi gedirdi. Burada çalışan mütəxəssislər xüsusi geyimlərdən, əlcəklərdən, maskalardan istifadə edir və istehsal prosesi məhsula əl dəymədən yerinə yetirilirdi. Bütün bunlar məhsulun sanitariya-gigiyenik cəhətdən təmizliyinə zəmanət verirdi.

Dövlətimiz çayçılıq sahəsinin inkişafında maraqlıdır. Çünki çayçılığa investisiya qoyulmasını təmin etməklə biz daxili bazarın qorunmasına, ixracın artırılmasına və eyni zamanda da çay becərən regionlarda sosial təminatın yaxşılaşdırılmasına nail ola bilərik.

17 dekabr 2002-ci ildə dövlət tərəfindən “Çayçılıq haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul olunmuşdur. Bu qanun çay istehsalının tənzimlənməsinin və

çay məhsullarının keyfiyyətinin təmin edilməsinin hüquqi əsaslarını müəyyən etməklə yanaşı, çayçılığın inkişafı üçün əlverişli şərait yaratmışdır. Qanunun məqsədi çayçılığın bərpasını, inkişafını təmin etmək və beynəlxalq standartların tələblərinə cavab verən rəqabət qabiliyyətli məhsulların istehsal edilməsinə zəmin yaratmaqdır. “Çayçılıq haqqında” qanun nəticəsində çayçılıq sahəsində dövlətin vəzifələri müəyyən edilmişdir. Bu vəzifələri aşağıdakı kimi qruplaşdırma bilərik:

1. Çayçılığın inkişafı üzrə məqsədli dövlət proqramları hazırlamaqla, bu proqramları həyata keçirmək və çay məhsulları bazarını öyrənmək;
2. Məqsədli proqramlar əsasında mövcud çay plantasiyalarının bərpasını təmin etməklə, çaya yararlı torpaqlarda plantasiyaların salınmasını təmin etmək;
3. Çay məhsullarının istehsalı ilə yanaşı, çayın keyfiyyətinin yüksəldilməsi tədbirlərini tənzimləmək;
4. Çayçılığın keyfiyyətinə və çay məhsullarının dövriyyəsinə dövlət nəzarətini həyata keçirmək.

Cədvəl 1. Çay: əkmələrin sahəsi, ümumi yığım və məhsuldarlıq, bütün təsərrüfat kateqoriyaları üzrə

İllər	Əkmələrin sahəsi 1000 ha	Ondan bar verən yaşda	Ümumi yığım 1000 ton	Məhsuldarlıq, 1 hektardan sentner
2008	1.0	1.0	0.32	3.2
2009	0.8	0.8	0.45	5.7
2010	0.6	0.6	0.54	9.4
2011	0.8	0.5	0.53	9.8
2012	0.9	0.5	0.57	10.5
2013	0.9	0.5	0.57	12.0
2014	1.0	0.5	0.47	10.1
2015	1.0	0.5	0.58	12.4
2016	1.0	0.7	1.02	14.1
2017	1.1	0.6	0.78	11.1

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/>

Cədvəldə 2008-2017-ci illərin çay əkmələrinin sahəsi, ümumi yığım və məhsuldarlıq, bütün təsərrüfat kateqoriyaları üzrə statistik göstəricilər verilmişdir. Cədvəldən aydın olur ki, 2008-ci ildə əkmələrin sahəsi 1000 ha olmuşdursa, 2010-cu ildə 0,600 ha enmişdir. Dövlətin gördüyü çoxsaylı tədbirlər nəticəsində 2014-cü ilə əkmələrin sahəsi 2008-ci il səviyyəsinə çatmış, 2017-ci ildə isə bu rəqəm 1100 ha çatmışdır. Ümumi yığma gəldikdə isə 2008-ci ildə 320 ton məhsul yığılmışdırsa, 2017-ci ildə bu rəqəm 780 tona çatmışdır. Hər hektarda məhsuldarlığa gəldikdə isə

2008-ci ildə 1 ha-dan 3,2 sentner əldə edilmişsə, dövrü olaraq 2010-cu ildə hər ha-dan 9,4 sentner, 2013-cü ildə hər ha-dan 11,1 sentner məhsuldarlıq əldə edilmişdir. Dövlətin çayçılığın inkişafı üçün atdığı digər addım isə Azərbaycan Respublikasında çayçılığın inkişafına dair 2018-2027-ci illər üçün Dövlət Proqramıdır. Bu Dövlət Proqramı Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2018-ci il 12 fevral tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir və ölkəmizdə çayçılığın inkişafına dövlət dəstəyinin gücləndirilməsinə, bu sahənin potensial imkanlarından səmərəli istifadə edilməsinə, çay istehsalına marağın artmasına yönəldilmişdir.

“Dövlət Proqramının məqsədi ölkədə quru çaya olan tələbatın əsasən yerli məhsul hesabına ödənilməsi, çay emalı müəssisələrinin xammal təminatının yaxşılaşdırılması, emal sənayesinin inkişaf etdirilməsi, çay məhsullarının ixracının artırılması və kənd əhalisinin məşğulluq səviyyəsinin yüksəldilməsi üçün çayçılığın inkişafını stimullaşdırmaqdan ibarətdir.” [2, maddə 4].

Yuxarıda sadalanan məqsədlərə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələrin yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulur:

- çayçılığı tənzimləyən normativ bazanın təkmilləşdirilməsi;
- çayçılığın infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi;
- yerli və xarici investisiyaların çay istehsalı və emalı sahələrinə cəlb ediliyinin yüksəldilməsi;
- çay məhsullarının rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi, ixracının təşviqi;
- çayçılıqda klasterlərin yaradılması;
- çayçılığın inkişafının institusional bazasının yaradılması;
- çayçılıq sahəsində innovasiya potensialının gücləndirilməsi;
- çayın emalı potensialının artırılması;
- bu sahədə “nou-hau”ların tətbiqinin dəstəklənməsi.

Ədəbiyyat

1. Əhmədov C.İ. “Azərbaycan çayı” monoqrafiya, Ə-, Bakı-2010, ADİU-nin nəşriyyatı;
2. Azərbaycan Respublikasında çayçılığın inkişafına dair 2018-2027-ci illər üçün Dövlət Proqramı, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2018-ci il 12 fevral tarixli Sərəncamı;
3. “Çayçılıq haqqında”AR-sının Qanunu, AR-sının Prezidenti H.Əliyev, Bakı şəhəri, 17 dekabr 2002-ci il, №402-IIQ;
4. <https://www.stat.gov.az/menu/4/e-reports/>.